

MUNTII BIHOR SI VLADEASA IN CADRUL MUNTILOR APUSENI

Cuprinși între dealurile domoale ale Depresiunii Transilvaniei și Cîmpia Tisei, Munții Apuseni formează veriga ce încheie spre vest arcul Carpaților românești. Ocupând o suprafață de circa 20 000 kmp, ei apar ca o insulă muntoasă de formă aproape rotundă.

Niciunde în Carpații românești alcătuirea geologică nu se face mai resimțită în relief ca în Munții Apuseni. Subsolul este un mozaic de formațiuni geologice de toate tipurile și de toate vîrstele. Aici se întîlnesc șisturi cristaline, calcare, conglomerate, gresii, argile și toată gama de roci eruptive de la granite și riolite la andezite și bazalte. Ca vîrstă ele se întind de-a lungul întregii scări a timpului geologic, de la proterozoic la cuaternar. Acestei mari diversități de constituție a subsolului îi corespunde o tot atît de mare varietate a reliefului. În Munții Apuseni se alătură plaiurile domoale, platourile alpine, conurile vulcanice, crestele zimțuite și pereții verticali.

Marea diversitate a peisajului, consecință a alcătuirii geologice, permite împărțirea Munților Apuseni în subunități caracteristice. O primă delimitare trebuie făcută în partea nordică a Munților Apuseni și cea sudică. Limita între aceste două mari diviziuni o formează valea Arieșului, de la Turda până la Cîmpeni, apoi valea Arieșului Mic până la izvoare; de aici ea urmează valea Leuca până la vărsarea ei în Crișul Alb și apoi pe aceasta, în continoare, până ajunge în Cîmpia Tisei.

Munții ce se întind începând de la sud de limita descrisă și până în Mureș, grupați în general sub numele de *Munții Metaliferi*, au un relief asemănător: culmi domoale, de mică altitudine, constituite din gresii și șisturi argiloase sau din întinse revărsări de lave submarine. Linia culmilor este întreruptă de gheburi de calcare albe cu pereți abrupti și creste zimțuite și de cupole vulcanice, prin care pămîntul a revărsat până nu de mult lave incandescente. Acestea au adus, odată cu ele, prețioase minereuri de aur, argint, cupru și alte metale. Dela ele vine dealțul și numele părții centrale a munților din lungul Mureșului, cunoscută sub denumirea de Munții Metaliferi. La vest de aceștia se găsesc Munții Zărand, iar spre nord-est ei se continuă în Munții Trascău.

Munții de la nord de valea Arieșului, mai vechi și mai înalți, sunt constituiți mai ales din șisturi cristaline, calcare și roci eruptive. Aici se pot distinge două masive importante: Munții Gilău la est și Munții Bihor la vest, limita dintre acestea urmînd valea Albacului (afluent al Arieșului) și valea Belișului (afluent al Someșului Cald).

Munții Gilău, un vechi masiv de granițe și șisturi cristaline, ros de ape și vânturi, prezintă la mare înălțime (1 600-1 800 m) platouri neînchipuit de netede.

Versanții sunt în schimb abrupti, iar acolo unde mijesc calcarele cristaline apele au tăiat forme halucinante, ca cele din abruptul muntelui Scărișoara-Belioara.

Munții Bihor au o alcătuire geologică mai complexă, predomină calcarele iar spre est formează corp muntos cu Munții Gilău, deosebirea de alcătuire geologică îi diferențiază net ca relief. Spre vest, aceeași alcătuire ca a Munților Bihor o regăsim și în cele două ramuri ce se desfac din aceștia, Munții Codru-Moma și Munții Pădurea Craiului, de care însă sunt net separați prin depresiunea largă a Beiușului. Partea nordică a munților Bihor o constituie Munții Vlădeasa, individualizați printr-o alcătuire geologică total diferită (roci eruptive).

Pentru a întregii tabloul menționăm că cele două ramuri nordice ale Munților Apuseni, situate la nord de valea Crișului Repede, Muntele Șes (Plopișului) și Munții Meseș, cu culmi domoale și puțin înalte, constituite din sisturi cristaline.

Privind schema generală a Munților Apuseni se constată imediat că Munții Bihor ocupă o poziție centrală formând de fapt nodul orografic din care se desfac radiar principalele ramuri muntoase ale Apusenilor. În același timp ei sunt și un centru hidrografic, din care pornesc divergent principalele râuri ale Apusenilor: Arieșul, Someșul Cald și Crișul Repede.

Limitele Munților Bihor și Vlădeasa sunt date în general de forme pregnante. La nord valea Crișului Repede delimitează net Munții Vlădeasa. La răsărit Depresiunea Huedin mărginește Munții Vlădeasa, iar valea Beliușului și valea Albacului delimitează Munții Bihor de Munții Gilău. Spre sud Munții Bihor se întind până la valea Arieșului Mic, iar spre apus, până în Depresiunea Beiuș. Spre nord-vest limita cu Munții Pădurea Craiului este dată de valea Meziadului și de cursul mediu și inferior al văii Iadului.

CONSTITUȚIA GEOLOGICĂ

Obiectivele turistice ale Munților Bihor și Vlădeasa sunt o consecință a constituție geologice. Ca dovadă amintim doar abundența și diversitatea fenomenelor carstice legate de prezența calcarelor sau imensa eroziune de la Groapa Ruginoasă formată în gresii suprapuse calcarelor care, dizolvate carstic, au subminat stiva de gresii de deasupra. Această strânsă legătură între obiectivele turistice și alcătuirea subsolului ne obligăm să facem o incursiune mai largă în domeniul geologiei.

MUNȚII BIHOR

Din punct de vedere geologic în Munții Bihor se disting două zone total diferite: Bihorul sudic și Bihorul nordic.

Bihorul sudic, delimitat în nord de izvoarele Arieșului Mare, la est de valea Iarba Rea (afluent al Arieșului Mare) și valea Drăghița (afluent al Arieșului Mic), la sud de izvoarele Arieșului Mic și la vest de Depresiunea Beiuș, cuprinde Masivul Biharia. El are o structură geologică complicată prin faptul că aici apar suprapuneri anormale de strate. Este vorba de așa numitele *pânze de acoperire*, adică stive mari de strate care în timpul mișcărilor scoarței sunt deplasate pe mari distanțe. După cum se știe, prin procesul de sedimentare a stratelor ce alcătuiesc scoarța, într-o stivă de depozite, stratele sunt din ce în ce mai noi de la partea inferioară spre cea superioară. La o structură cu „pânze” succesiunea este anormală căci pachetele de strate vechi sunt împinse peste stratele mai noi. Acesta este tocmai cazul din Masivul Biharia unde, dinspre sud spre nord, se poate urmări o succesiune: creasta Masivului Biharia este alcătuită din șisturi cristaline și granite de vârstă precambriană. Ele acoperă un pachet de conglomerate metamorfozate de vârstă paleozoică medie. Cele din urmă pot fi ușor recunoscute după culoarea lor care este uneori verde, dar mai ales roșu-violaceu. Depozitele paleozoicului superior acoperă la rândul lor formațiuni mai tinere de vârstă mezozoică care aparțin însă zonei nordice a Munților Bihor.

Bihorul nordic, reprezintă fundamentului întregului ansamblu structural, căci întreaga stivă de depozite ocupă locul în care au fost depuse, constituind ceea ce se numește *autohtonul*, spre deosebire de zona sudică unde, după cum am văzut, toate formațiunile geologice sunt „alohtone”, în pânză, ocupând o poziție secundară, fiind duse aici de mișcărilor scoarței.

În Bihorul nordic predomină calcarele masive ce alternează cu pachetele mai subțiri de conglomerate, gresii și șisturi violacee. În nord apar astfel conglomerate și gresii; mai la sud se dispun calcare și dolomite, apoi urmează, și mai la sud, o a doua fâșie de gresii, șisturi și, în sfârșit, o a doua fâșie de calcare. Toate acestea înclină de la nord spre sud, suprapunându-se ca țiglele pe un acoperiș, stratele fiind, de la nord spre sud, din ce în ce mai noi.

Zona de izvoare a Someșului Cald reprezintă un larg graben în care formațiunile geologice s-au prăbușit pe falii paralele cursului Someșului. Depozitele mezozoice ce formează acest sector sunt reprezentate prin roci sedimentare foarte variate, în care predomină calcarele jurasice și cretace inferioare.

O excepție la această structură obișnuită pentru Bihorul nordic o reprezintă zona de la vest de puternica fractură ce urmărește valea Galbenă, de la izvoare spre nord până dincolo de confluența cu Crișul Pietros, precum și zona de la vest de creasta Masivului Vlădeasa. Cu milioane de ani în urmă această zonă vestică s-a prăbușit pe falii largi de zeci de kilometri. Stivele de depozite încălecate anterior pe autohton (pânzele) au ocupat astfel o poziție inferioară, fiind afectate mai puțin de eroziune; din acest motive ele se păstrează și astăzi constituind masive ca Tătăroaia, Păltinețul, Dealul Munților, Măgura Ferice, Gâlvoiu și Țapu.

MUNȚII VLĂDEASA

După cum am văzut, zona sudică a Munților Bihor este constituită din roci paleozoice și mai vechi, iar zona nordică, din roci mezozoice. Trecând și mai la nord, în Munții Vlădeasa, întâlnim roci și mai noi, de vârstă mezozoică superioară sau chiar neozoică. Nu este vorba însă de roci sedimentare sau metamorfozate, ca în Bihor, ci de roci vulcanice. Aceste roci sunt rezultatul unor puternice erupțiuni care au dat naștere la curgeri de lave ce alternează cu strate de cenușă și cu blocuri smulse din fundament. Aria de răspândire a produselor vulcanice din Vlădeasa este foarte largă, ea acoperind aproape 500km².

Dintre rocile sedimentare de aici, reduse ca întindere, menționăm gresiile și conglomeratele cretacice superioare, în care s-au format cascadele de la Săritoarea Ieduțului și Răchițele.

În părțile joase ale masivului, unde eroziunea a pătruns mai adânc, apar la suprafață corpurile eruptive întărite subcrustal. Așa sunt granodioritele de la Budureasa sau cele de la Pietroasa. Carierele de la Pietroasa exploatează aceste roci pentru pavele.

În unele părți ale masivului, ca de exemplu la Stâna de Vale sau în zona de obârșie a văii Răchițele, eroziunea a îndepărtat stiva de lave, de sub care apare fundamentul calcaros, asemănător rocilor din Bihorul nordic.

Diferența atât de netă dintre structura geologică a Munților Bihor și Vlădeasa, care se reflectă în relief, constituie de altfel criteriul de separare a acestor două masive muntoase; limita dintre ele este pusă acolo unde rocile vulcanice încep să acopere calcarele și gresiile mezozoice, adică în versantul stâng al izvoarelor Someșului Cald și la izvoarele afluenților nordici ai Crișului Pietros.

FORME DE RELIEF

Relieful este strict dependent de alcătuirea geologică, fapt pentru care și din acest punct de vedere se pot dosebi trei zone distincte: masivul Biharia (Bihorul sudic), Bihorul nordic și Munții Vlădeasa.

Masivul Biharia, constituit din șisturi cristaline, prezintă forme greoaie, masive, cu pante înclinate dar uniforme. Duritatea ridicată a rocilor face ca aici să se găsească cele mai mari înălțimi, nu numai din Munții Bihor, dar chiar din toți Apusenii (vârful Cucurbăta Mare de 1 849 m). Masivul are o creastă destul de uniformă, fără șei adânci și vârfuri proeminente. Înălțimea a permis instalarea aici, în timpul cuaternarului, a unor mici ghețari, ce nu au atins desigur amploarea ghețarilor din masivele cu înălțimi de peste 2 000 m. Ei au lăsat ca urme

caracteristice câteva mici căldări, situate în versantul nord-estic al vârfului Cucurbăta, cu topografie glacionivală, fără a modela și costuri.

Bihorul nordic, constituit mai ales din calcar, prezintă mai ales un relief carstic remarcabil atât ca întindere, cât și ca amploare și varietate a formelor. Acestea situează Munții Bihor pe primul loc din țară în ce privește dezvoltarea formelor carstice, ceea ce i-a adus de altfel celebritatea turistică.

După cum se știe, calcarul este o rocă solubilă, ce se lasă dizolvată de apa încărcată cu bioxid de carbon. Din această cauză în regiunile calcaroase apele de precipitație nu reușesc să se adune pentru a constitui cursuri de apă organizate într-o rețea hidrografică, ci ele se pierd pe fisurile și crăpăturile calcarului. Dizolvând roca în adâncime, apa lărgeste canalele pe care circulă, dând naștere unei rețele hidrografice subterane. Întreg acest proces are drept consecință crearea unui relief tipic, denumit „relief carstic”, după regiunea Karst din Iugoslavia, unde cunoaște o dezvoltare excepțională. Toate caracterele ei specifice le întâlnim și în Munții Bihor.

În mare, partea nordică a Munților Bihor se prezintă ca o platformă ridicată, situată la o altitudine de 1 000-1 200 m. Din cauza pătrunderii rapide a apelor de precipitație în profunzimea masivului de calcar, platforma nu are o rețea hidrografică organizată. Se întâlnesc *doline*, văi scurte oarbe (a căror ape se pierd în calcar prin ponoare, sorburi sau guri de peșteri) și *polii* (bazine hidrografice închise, cu drenaj subteran). Frecvente sunt și văile seci, denumite și moți *hoance*, cu fund plat, înierbat, fără urme de eroziune a unei ape curgătoare, de fapt văi folosite prin care au curs cândva râuri la suprafață, trecute apoi la un drenaj subteran.

Scurgerea subterană a apelor face posibilă conservarea platformei la altitudine relativ ridicată, căci ea nu este supusă unei eroziuni de suprafață. Lipsind o eroziune puternică, relieful este șters, cu mici diferențe de nivel, fără creste pregnante, ceea ce duce la o topografie confuză, haotică.

Cel mai caracteristic peisaj de platformă carstică se întâlnește în jurul Muntelui Bătrâna, pe drumul ce duce de la Padiș la Scărișoara. Poteca ne poartă prin largi depresiuni lipsite de apă, ciuruite de doline de cele mai variate dimensiuni, uneori aliniate, trădând la suprafață traseul unui râu subteran. Ele sunt mărginite de plante domoale, dezgolite adesea de vegetație și sol și pe care calcarul apare pe mari suprafețe. Supus acțiunii de dizolvare a apei de precipitație, calcarul prezintă un microrelief caracteristic – *lapiezurile* (mici șanțuri și creste ce se întretaie în toate sensurile).

Platforma calcaroasă a Munților Bihor este mărginită de văi adânci spre care formează abrupturi puternice. Apele care au drenat subteran platforma ies la zi în prin izbucniri cu debit mare, constituind în continoare rețele hidrografice de suprafață. Aceste rețele de la marginea platformei prezintă al doilea aspect tipic de zonă carstică. Aici domină liniile verticale; calcarele prezintă pereți de sute de metri înălțime și văile sunt separate de creste ascuțite, crenelate. Apele au debit

mare, cu chei adânci și strâmte și pereți verticali. Unele din aceste chei sunt vechi cursuri subterane al căror tavan s-a prăbușit.

Peșterile, care reprezintă vechile cursuri de apă subterane, reflectă și ele direcțiile de scurgere a apelor. Pe platformă, unde circulația se face pe verticală, apar mai ales *avene*, peșteri verticale cu aspect de puț natural. La marginea platformei, în fundul văilor periferice, apar mai ales peșterile orizontale. Acestea sunt peșteri atractive, prin care se scurge apa adunată sub platformă. În pereții cheilor se găsesc, suspendate la diferite înălțimi, guri de peșteri folosite, foste canale de apă, astăzi lipsite de o scurgere permanentă. Din punct de vedere turistic, acestea sunt cele mai interesante, căci în ele apa de picurare a creat cu nesfârșită fantezie splendide podoabe ale lumii subterane: stalactitele, stalagmitele, coloanele, draperiile, baldachinele, perlele de peșteră etc.

O particularitate a carstului în Munții Bihor o constituie prezența peșterilor de gheață, singurele de acest fel din țară. Ele apar pe platformă și sunt de fapt *avene* în care, în lipsa unei ventilații, aerul rece de iarnă, mai greu, rămâne găzduit în fundul avenului. Această capcană de aer rece menține tot anul o temperatură suficient de scăzută pentru menținerea gheții. Și aici apa de picurare dă naștere la stalactite, stalagmite și draperii, însă nu de calcit și gheață. În Munții Bihor se cunosc cinci peșteri cu gheață, care sunt următoarele (în ordinea mărimii): Ghețarul Scărișoara, Avenul din Borțig, Focul Viu, Ghețarul de la Vârtop și Ghețarul de la Barsa.

Munții Vlădeasa, constituiți din roci vulcanice, au un relief asemănător cu cele din Masivul Biharia: forme greoaie, masive, cu plante înclinate dar uniforme. Asemănarea vine și de la înălțimea apropiată de cea a Bihariei (înălțimea maximă este de 1 835 m în vârful Vlădeasa, dar înălțimea medie a culmilor este de 1 600m). Între cele două masive există însă și o deosebire notabilă, consecință a suprafeței mult mai mari pe care o ocupă Vlădeasa.

Munții Apuseni în întregime au fost nivelati în trecutul geologic, când ei se găseau la nivelul mării, ca o mare platformă de eroziune. La începutul cuaternarului ei au fost săltați de mișcările scoarței și aduși la înălțimea actuală. Așa se face că vechea platformă se găsește astăzi la înălțimea de 1 600-1 800 m, unde apare ca un șes neașteptat de plat, în ciuda mării înălțimi. Platforma de altitudine a Munților Apuseni are cea mai mare dezvoltare în Munții Gilău și apoi în Munții Vlădeasa. Biharia nu apare pregnantă datorită suprafeței reduse a masivului, ceea ce a făcut ca apele periferice să o erodeze lateral, ea păstrându-se doar pe creasta principală a masivului. În Munții Vlădeasa platforma este mult mai bine păstrată, din care cauză caracterul dominant al reliefului este dat de culmile largi, plate, cu relief șters. Ele sunt mărginite de văi mari, puternic adâncite, ai căror versanți sunt înclinați. Roca dură, vulcanică, se manifestă prin abrupturi, cu enorme grohotișuri și rupturi de pantă în albia râurilor, care generează numeroase cascade.

CONDIȚII CLIMATICE

Clima Munților Bihor și Vlădeasa este tipică de munte, în general umedă și rece pe culmile înalte, cu atenuare treptată spre regiunile joase. Etajarea pe verticală se manifestă în toți factorii determinanți ai climei.

Temperatura medie anuală a aerului este de 2⁰C în masivele Biharia și Vlădeasa, 4⁰C în zona platformei calcaroase și ajunge la 10⁰C în Depresiunea Beiuș. În luna ianuarie temperatura medie a anului este de -7⁰C în munții înalți și de -3⁰C în depresiune, iar temperatura medie a aerului în iunie este de 10⁰C în zona montană și 20⁰C în depresiune.

Vântul dominant este cel de vest, care aduce multe precipitații și determină un mare număr de zile noroase. Din acest punct de vedere Munții Bihor și Vlădeasa ocupă un loc aparte, căci ei sunt cei care primesc din plin acest vânt, constituind un ecran pentru restul țării. Astfel, în Munții Bihor, în luna iulie sunt în medie 18 zile cu cer acoperit, în timp ce în Depresiunea Transilvaniei sunt doar 10. O consecință directă a acestui fapt este și cantitatea de precipitații căzută aici, extrem de ridicată. Media anuală în zonele înalte depășește 1 400 mm, cantitatea maximă pentru țara noastră, care se găsește doar în munții mult mai înalți (Rodna, Retezat și Făgăraș). Această cantitate mare se explică aici, în munți ce nu ating nici 1 900 m înălțime, tocmai prin poziția lor vestică, aici descărcându-se cea mai mare parte din umezeala adusă de vânturile de vest, mai umede.

Spre poalele munților, în special spre Depresiunea Beiuș, numărul zilelor cu cer acoperit crește la 12 în iulie, iar precipitațiile scad la 800 mm. Pe versanții dinspre depresiune au o largă răspândire vânturile de munte și de vale (brizele) care se fac simțite mai ales seara.

Un fenomen climatic aparte se întâlnește pe platoul calcaros al Bihorului, datorită formelor de relief carstic. În bazinele închise scurgerea aerului rece pe văi, care are loc seara, nu se mai poate face aici deoarece nu există văi pe care să se canalizeze curentul de aer. Aerul rece se acumulează astfel pe fundul depresiunii închise unde are loc o stratificație termică, temperatura aerului crescând cu înălțimea. După cum vom vedea, acest fenomen are un rol important în distribuția vegetației. Un aspect aparte a lipsei de briză în bazinele închise se observă la Padiș, unde fundul depresiunii este plin de doline din care unele adăpostesc lacuri. Aceste lacuri constituie un rezervor de căldură acumulată ziua. Seara, când aerul se răcește, stratul de aer de deasupra lacurilor se încălzește și începe să se ridice, fiind mai ușor. Pătrunzând în stratele de aer rece, are loc o condensare parțială, ceea ce dă naștere la o ceață deasă. Prinsă între crestele ce înconjoară depresiunea și fără posibilitatea de a se scurge, ceața formează un strat dens de un metru înălțime, ce se târăște lent pe sol dând un aspect ireal, mai ales în nopțile cu lună. La primele raze ale dimineții, ceața se destramă înghițită parcă de lacurile din care

s-a născut seara, lăsând ca singură mărturie a straniei ei existențe doar roua groasă de pe iarbă.

Un climat oarecum deosebit de restul Munților Bihor și Vlădeasa îl prezintă Depresiunea Stâna de Vale. Temperatura medie anuală, calculată pe perioada 1970-1976, este de $+3,9^{\circ}\text{C}$, variind între 3° și $4,4^{\circ}\text{C}$. Considerând aceeași perioadă, temperatura medie pentru lunile de iarnă (noiembrie-martie) este de $-3,3^{\circ}\text{C}$, variind între $2,4^{\circ}$ și $-4,1^{\circ}\text{C}$.

La Stâna de Vale cele mai scăzute temperaturi, notate în perioada 1970-1976, variază între $-25,6$ și -18°C ; ele au fost înregistrate în general în lunile ianuarie și februarie.

Media celor mai ridicate temperaturi anuale, pentru aceeași perioadă de 7 ani, este de $25,7^{\circ}\text{C}$, variind între 27° și $23,5^{\circ}\text{C}$. Temperaturile maxime au fost înregistrate pentru trei ani (1971, 1973 și 1974) în luna iulie, pentru doi ani (1970 și 1976) în luna septembrie și o dată în lunile iunie și august (1975 și, respectiv, în 1972).

În ceea ce privește precipitațiile se poate spune că zona Stâna de Vale reprezintă polul acestora pentru țara noastră. Considerând perioada 1971-1977, media precipitațiilor totale este de 1 667 mm pe an, cu maxima de 2 300 mm înregistrată în 1974 și minima de 1 450 mm înregistrată în 1972. Lunile cele mai ploioase sunt iunie, iulie și august, când lunar cad între 150 și 300 mm; septembrie este luna cu cele mai puține precipitații (între 60 și 80 mm). În perioada decembrie-martie stratul de zăpadă este mai gros și persistă în special pe versanții cu expunere nordică, favorizând practicarea sporturilor de iarnă.

În depresiunea Stâna de Vale, vânturile în special iarna, sunt foarte calme; ele permit depunerea unui strat de zăpadă cu grosime uniformă.

Cu climat aspru și capricios, Munții Bihor și Vlădeasa oferă turiștilor perioade favorabile pentru vizitare. Luna mai este deosebit de frumoasă prin claritatea atmosferei, deși există riscul furtunelor bruște de primăvară. Iunie este în general ploios, cu ploi persistente care îngreunează mai ales vizitarea peșterilor. În iulie timpul se îndreaptă, adesea în a doua jumătate a lunii, o vreme bună se menține de obicei toată luna august și prima jumătate a lui septembrie. Și în această perioadă de timp frumos există însă intervale ploioase, care țin 3-5 zile. Furtunile, cu caracter local, de o mare violență, dar de scurtă durată, se manifestă mai ales în iulie. Toamna oferă zile frumoase, cu o mare claritate și vizibilitate, cum nu se întâlnesc vara. De obicei pe la mijlocul lui septembrie se instalează o perioadă de timp rece, ce ține și două săptămâni, când poate să cadă zăpadă. După acea însă vremea se îndreaptă și octombrie oferă timp stabil, ideal mai ales pentru expluatarea subterane.

Zăpada cade în septembrie și persistă până în luna aprilie (în medie sunt 200 zile de îngheț). Vremea este frumoasă iarna (în medie 16 zile cu cer acoperit în ianuarie, spre deosebire de Depresiunea Beiuș unde sunt 22), oferind posibilități pentru practicarea turismului de iarnă și a schiului.

REȚEAUA HIDROGRAFICĂ

Munții Vlădeasa și Bihor sunt tributarii râurilor din vestul țării: Crișul Repede, Crișul Negru, Someșul Cald și Arieșul.

Dintre acestea cel mai important ca debit este Crișul Repede care atinge aproximativ $20 \text{ m}^3/\text{s}$ (debit mediu multianual). El nu are izvoarele în cadrul regiunii deschise, dar drenează aproape integral Munții Vlădeasa prin cei trei afluenți principali ce curg paralel spre nord: Hențul, Drăganul și Iadul. Cel mai important, Drăganul, are un debit de $3 \text{ m}^3/\text{s}$, în timp ce Hențul și Iadul au un debit sub $3 \text{ m}^3/\text{s}$.

Bazinele hidrografice ale Iadului și Drăganului sunt foarte ramificate, pătrunzând adânc în munte cu o rețea de formă dendritică, bine dezvoltat pe roci eruptive, în timp ce Hențul prezintă o astfel de structură numai pe stânga.

Tot versantul vestic al munților este drenat de Crișul Negru, care își are izvoarele în partea sudică a Munților Bihor, în Masivul Biharia. Izvoarele le constituie două râuri ce curg paralel, de la est la vest, coborând independent până în Depresiunea Beiuș: Criștiorul și Poiana Crișului. Aceste ape, deși au obârșiile în zone constituite din roci cristaline, nu au debite prea mari, cumulate având un debit de $2,17 \text{ m}^3/\text{s}$ (măsurat în Depresiunea Beiușului la Șuști). Faptul se explică prin scurtimea versantului drenat, înalt și abrupt. Începând cu Crișul Băița, afluent pe dreapta, Crișul Negru este alimentat de apr ce-și au obârșia în zone carstice, fapt care determină o mare variație de debit. Aceste ape, Crișul Pietros, Crăiasa, Sighiștelul, Crișul Băița, nu au tendința să se adune și să conflueze la poalele munților ci curg independent, străbătând depresiunea până la vărsarea în Criș. Cu excepția Crișului Pietros, râurile nu au bazine ramificate ci au un curs liniar unic, fapt care face ca debitele lor să fie mici. Crișul Pietros își are obârșia într-o zonă foarte extinsă, care cuprinde practic aproape tot frontul vestic al Munților Bihor, cu excepția Masivului Biharia, precum și o bună parte din versantul vestic al Vlădesei. El se constituie astfel din apele Galbena, Bulzul și Aleul, fiecare din ele cu multe ramificații spre munte. Dar, în afara rețelei de suprafață, cu un bogat aport de ape, Crișul Pietros se bucură și de contribuția apelor carstice care drenează subteran o zonă care hidrografic nu aparține nici unui bazin, fiind complet închis. Este bazinul Padiș - Cetățile Ponorului, pe care îl menționăm ca pe un important furnizor de apă, nu numai prin spectaculosul izbuc al Galbenei, ci și printr-o sumă de alte exurgențe din valea Bulzului și valea Aleului. Așa se face că la ieșirea din câmpie, la Pietroasa, Crișul Pietros are un debit de $4,15 \text{ m}^3/\text{s}$. Porțiunea nordică a versantului vestic al Munților Vlădeasa este drenată de două ape independente, Valea Mare a Buduresei și Meziadul, cu o rețea dentritică foarte ramificată spre

izvoare, dezvoltată pe roci eruptive și diverse roci detritice și, mai puțin, pe calcare.

Sudul Munților Bihor aparține bazinului Arieșului Mare. Acesta crează o mare asimetrie în drenajul Munților Apuseni căci pătrunde cu izvoarele până aproape de marginea lor vestică, traversând parcă întreg ansamblul montan. Adâncă pătrundere a Arieșului spre est are loc tocmai în regiunea care ne interesează, unde el separă Masivul Bihariei de grupul munților ce constituie Bihorul nordic. Bazinul Arieșului este extrem de ramificat, cu o dezvoltare dendritică pe ambii versanți, dar cu o vădită asimetrie, bazinul fiind mult mai extins spre nord decât spre sud. Astfel, pe teritoriul Munților Bihor (până la Albac), Arieșul Mare primește pe dreapta ape de mică întindere (Galbena, Șteule, Bucinișu, Iarba Rea), în timp ce pe stânga afluenții sunt foarte lungi, cu obârșiile împinse mult spre nord (Ponorul, Gârdișoara-Gârda Seacă, Ordâncușa, Albacul). Dintre acestea cele mai interesante sunt Gârda și Ordâncușa, cu lungi porțiuni tăiate în calcare și cu importante aporturi de ape carstice. Astfel, al doilea bazin închis al Bihorului, Ocoale-Scărișoara, este drenat parțial spre Gârda Seacă, parțial spre Ordâncușa. Debitul Arieșului, măsurat la Scărișoara, este de $5,45 \text{ m}^3/\text{s}$, ceea ce îl situează pe al doilea loc între apele de munte ale Munților Bihor.

Bazinul Someșului Cald se situează între Munții Bihor și Munții Vlădeasa separându-i parțial. Ca și Arieșul, el determină o asimetrie hidrografică a Munților Apuseni, căci pătrunde cu izvoarele mult spre vest, fără să ajungă chiar la marginea munților, ca Arieșul. Porțiunea de obârșie este interesantă datorită zonelor carstice străbătute atât de valea principală însăși, cât și de afluenții de pe stânga (Ponorul, Alunul Mare, Alunul Mic și Fira). Principalii afluenți pe care îi primește Someșul Cald în cadrul Munților Bihor se află pe dreapta și sunt -Bătrâna și Belișul. Bătrâna este constituit din întâlnirea a două ape, Izbucul și Călineasa, interesante datorită faptului că își au obârșiile în salba de platouri carstice din jurul Masivului Bătrâna. Într-o hartă a densității rețelei hidrografice, aceste platouri ar apărea ca pete albe deoarece ele practic nu prezintă, pe mari suprafețe, nici un drenaj superficial. În ce privește drenajul subteran, el este necunoscut, în jurul platourilor nefiind nici o exurgență majoră.

Someșul Cald este râul montan din cuprinsul Munților Bihor cu cel mai mare debit, $5,85 \text{ m}^3/\text{s}$, din care Someșului (înainte de confluența cu Belișul) îi revin $3,57 \text{ m}^3/\text{s}$, iar Belișului, $2,28 \text{ m}^3/\text{s}$.

VEGETAȚIA

Ca peste tot în Carpați, și în Munții Bihor și Vlădeasa vegetația este etajată pe verticală, prezentând ca o succesiune de sus în jos: goluri subalpine, păduri de molid, păduri de fag, păduri de amestec de păduri de fag cu stejar. Cadrul general schițat prezintă în detaliu modificări, perturbații și inversiuni datorită condițiilor locale de subsol, climă și topografie, aceasta fiind o caracteristică de fapt a Munților Apuseni în ansamblu. O altă caracteristică este marea varietate a componentelor florei. Aici își dau mâna elemente nordice, sudic mediteraneene, sudic balcanice, central europene și orientale. Amestecul reflectă o complicată istorie a vegetației, unele din elementele prezente fiind reliqve ale unor climate de mult dispărute, fie calde, din terțiar, fie reci, din epocile glaciare.

În următoarele rânduri vom prezenta principalele asociații vegetale determinate de altitudine, subsol sau condiții locale de expunere.

1. Golurile alpine apar începând de la altitudinea de 1 600 m în sus. Ele sunt astfel prezente în Munții Bihariei unde ocupă culmile, vârfurile și platourile de altitudine. Cum înălțimea maximă nu depășește 1 850 m, vegetația este mai puțin tipică decât în munții mai înalți ai țării, lipsind de pildă aglomerările de plante pitice, înghesuite, zgribulite de frig și vânt. Asociația vegetală nu este astfel alpină, ci subalpină. Pe platourile de altitudine ale Munților Vlădeasa predomină ierburi ca țapoșica, păiuș, firuță, vițelar, trin, ovăscior, la care se adaugă specii de trifoi, de rogoz și diverse plante cu flori ca scrântitoarea, vioreaua, turta, vulturică, mărțișor și cimbrisor. Pe locurile mai pietroase apar afânișurile, merișorul de munte, specii de ochii șoricelului, oițe, scânteiuța de munte, parpian, mai multe specii de șopârliță, la care se adaugă mușchi și licheni de sol sau fixați pe stâncăriș.

Un element caracteristic părții inferioare a golurilor alpine, jenupărul, apare destul de rar, într-un singur loc în masivul Biharia și în câteva puncte din Munții Vlădeasa. Mai frecvent se întâlnește ienupărul pitic care formează covoare joase întinse pe coastele munților Piatra Grăitoare a Bihariei, Bohodei, Vlădeasa, Buteasa etc.

2. Al doilea etaj de vegetație, al rășinoaselor, este bine dezvoltat în bazinele râurilor Drăgan, Iad, Someșul Cald și Arieș, între altitudinile de 1 200 și 1 600 m. În el domină molidul, la care se adaugă destul de rar bradul și, încă mai rar, laricele, cunoscut în câteva stațiuni din bazinul superior al văilor Boga și Buluz. De semnalat tot foarte rar se întâlnește tisa. Covorul vegetal al pădurii de molid cuprinde măcrișul, floarea paștelui, trei răi, diverși clopoței, degetăruț, năpraznic, rotungioară, nuii ferigi, numeroși mușchi și diverse ciuperci, cum ar fi barba caprei, gălbiori, gheba de brad.

3. Dacă parterul pădurii de molid nu este foarte bogat în specii de plante din cauza lipsei de lumină, cum apare o mică poiană este invadată de un bogat covor

vegetal în care, pe lângă ierburi, abundă merișorul de munte și afinișul, punctat de fragi, degetăruț, clopoței, limba cucului, amărățaciune, mierea ursului, panseluțe de munte, romanița de munte, iar primăvara, ghiocelul, frumosul ghiocel bogat și brândușile, care se iau la întrecere cu tulichina în a scoate primele capul din zăpadă.

Tot în pădurea de rășinoase, pe lângă ape se întâlnesc plante iubitoare de umezeală ca, nu mă uita, călțunul doamnei, pufuliță, plescăița, cujdă etc.

4. Un aspect vegetal cu care drumetul se întâlnește tot mai des este cel al tăieturilor de pădure de rășinoase cu desigur de flori violacee de zburătoare, de flori albe de cruciuliță și de horști, de zmeură, fragi și de specii de graminee ca, trestioara, păiușul și iarba fânului.

5. Molidișurile, care formează mase compacte în valea Drăganului, a Someșului Cald și în unele părți ale Văii Iadului, devin păduri de amestec (molid cu fag) în versantul vestic al munților, adică spre bazinul Crișului Negru, precum și în unele părți ale bazinului superior al Arieșului (în special în afluenți din versantul stâng). În versantul sud-vestic al Masivului Biharia etajul rășinoaselor dispare cu totul, făgetul venind direct în contact cu golul alpin. De pe vârful Cucurbăta contrastul de vegetație este perfect vizibil: crestele se coboară spre vest și sud nu au deloc sau prea puține rășinoase, în timp ce văile care se îndreaptă spre Arieș sunt invadate de compacte păduri de molid. Limita dintre pădurile de molid și fag, situată teoretic la altitudinea de 1 300 m, are în realitate un mers foarte capricios, în funcție de relief, substrat și microclimă, ajungând până la inversiuni de vegetație.

6. Zona fagului este dominată de fag, însoțit de platan, secundar, de mesteacăn. Asociat apare un mare număr de esențe de arbori, arbuști și subarbuști, diseminați uneori în masa făgetului, dar predominant la marginea acestuia, prin poieni și zăvoaie. Așa sunt iova, plopul tremurător, teiul, scorușul, frasinul, alunul. Dintre tufe se întâlnesc păducelul, cununița, bine mirositoare tulichină, zmeură. Plantele cu flori din pădurea de fag sunt piciorul cocoșului, șopârlița, mălaiul cucului, colțișor, micșuneaua, floarea paștelui, aliorul, tilișca etc., la care se adaugă ferigi, mușchi și ciuperci. În frunzișul arborilor se strecoară curpenul, iar vâscul stă agățat semiparazit pe diferite specii de arbori.

7. Următoarele etaje ale vegetației, al stejarului în amestec cu fagul și al stejarului pur, sunt mai puțin interesante pentru noi deoarece ele nu fac decât să tivească poala munților spre vest, spre Depresiunea Beiulș. Amestecul de stejar cu fag îl găsim pe versanții văii Sighiștel și în bazinul Crișului Negru unde apar fagul, stejarul, gorunul, teiul, frasinul, ulmul, carpenul, scorușul, arțarul, alunul, precum și numeroase plante cu flori ca, mama pădurii, brusturul negru, steluță, brei, nu mă uita, gălbinița etc.

8. Peisajul cel mai caracteristic Munților Bihor este cel al fânețelor, faimoasele fânețe ale Țării Moților care încântă ochiul și mirosul în lunile iunie și iulie. Ele se întind în bazinul superior al Arieșului, unde ocupă coastele și culmile nu foarte înalte, urcând până la 1 200 m altitudine, pătrund pe văile adânci până

departe în munte și se etalează pe largile platforme carstice de la Ocoale și Ursoaia. Este greu a da și numai o mică selecție din sutele de plante ce împetritează acest splendid covor vegetal, încât vom cita pe cele mai fregvente sau mai interesante. Predominanța o are margareta, urmată de diverse ranunculacee, ca piciorul cocoșului și gălbenelele de pădure, de clopoței, pătlagina, sunătoarea, cornuță, coada șoricelului, rotungioara, panseluțele, ciuboțica cucului, o garofiță roșie, omagul, barba caprei, buruienița albă, ventriliță, degetăruț, arnică, mușcătura dracului, iarba cerii, chimionul porcului, spânzul, ghizdeiul, turta, mai multe specii de vulturică, omniprezenta păpădie și, toamna, brândușa, precum și numeroasele graminee. Dintre florile deosebit de frumoase menționăm crinul de pădure, săbiuța, bulbucii, plantă ocrotită, și mai multe specii din familia orhidacee.

9. Un peisaj aparte din punct de vedere al vegetației îl constituie zonele calcaroase, în cadrul cărora trebuie distinse platourile și stâncăriile. Platourile calcaroase Bătrâna, Padiș, Ocoale, Mărșoia și Ursoaia sunt lipsite de vegetație lemnoasă din cauza absenței apei, fapt pentru care ele apar ca goluri alpine, nejustificate prin altitudine. Dealtfel aici apar asociații de plante din pajiștile montane, menționate mai sus. Faptul este vizibil la Ocoale și la Ursoaia unde golurile sunt lăsate ca fânețe. La Padiș, Bătrâna sau Mărșoia însă, unde ele sunt utilizate ca pășuni tot timpul anului, aspectul de fâneță este pierdut și componența floristică, mult sărăcită, este asemănătoare cu cea a golurilor subalpine veritabile, cu graminee, cimbrisor, turtă, păpădie și, pe marginile pădurilor, cu covor de ienupăr. Cum golurile sunt intens utilizate pentru păstorit, flora ruderală este bine reprezentată găsindu-se stirigoaie, ștevia, spanacul oilor și urzici.

Pajiștile montane de pe platourile carstice se dezvoltă mai ales în zonele depresionare, culmile mărginașe fiind aproape totdeauna acoperite de păduri. Aceste păduri oferă de altfel o particularitate. Din cauza inversiunii de temperatură din depresiunile închise, pe fundul lor crește molidul, în timp ce pe culmile înconjurătoare, foioase. Exemplul cel mai tipic îl oferă bazinul Padiș unde în locurile umede cresc molizi, iar pe culmi, fagul, arțarul, carpenul etc.

10. Stâncăriile calcaroase au și ele o vegetație specifică. Se semnalează trei cazuri deosebit de interesante. Primul este al dolinelor profunde de la Cetățile Ponorului care, prin condițiile microclimatice cu totul speciale, au oferit loc de adăpost unei vegetații nordice ce apare aici la o latitudine neobijnuit de sudică, precum și unor specii alpine și subalpine care trăiesc aici la o altitudine extrem de joasă. Așa sunt de pildă o specie de urechiușe, găscarița, volovaticul, iarba șopârlelor, obișnuit la peste 1 500 m altitudine, iarba gâtului și vioreaua galbenă, mai multe ferigi și o specie de ienupăr.

Al doilea caz îl prezintă avenul de intrare al Ghețarului Scărișoara unde temperatura constant rece din fundul ghețarului determină o stratificare termică a aerului. Acesta face ca plantele ce cresc aninate în pereți să sufere o întârziere în dezvoltare, ceea ce face ca în timpul verii, pe măsură ce cobori, se întâlnește o vegetație într-o fază vegetativă tot mai timpurie. Astfel, în timp ce la gura peșterii

se află în floare murul, rutișorul și cimbrisorul de stâncă, în pereții avenului de-abia dau în floare pălăria cucului, găscarița, plumănărica, șovarul, credeii și alte flori care la șes se află în acest stadiu de înflorire prin martie.

Al treilea punct carstic interesant prin vegetația sa îl constituie Chieile Ordâncușii, un refugiu de forme ciudate și rare, relice ale unor distribuții florare vechi. Între numeroasele plante cităm o iarbă cu spice aurii, un campanulaceu, vârtejul pământului, schinuță, orhidaceul denumit mlăștiniță, un clopoțel, taula, mușcatul dracului, o specie de spin.

În sfârșit, ar fi de menționat în legătură cu carstul, vegetația care crește la gura peșterilor, iubitoare de umbră și umiditate, cu specii ca slina, frăguțița și diverși mușchi.

11. Un facies aparte al vegetației din Munții Bihor și Vlădeasa îl prezintă locurile umede din lungul râurilor. Atrag atenția prin dimensiunile cu adevărat gigantice frunzele de brustur, prin care se amestecă, în mare cantitate, florile galbene de ruji ș.a. În lungul râurilor mai mici sau în locurile umede cresc nu mă uita, șopârlița, bumbăcarița, sânziene de baltă.

12. Tot legat de abundența de apă, de data aceasta cu totul în exces, sunt turbăriile din zona înaltă, în general a pădurii de molid, constituite din specii de coada mâței. Aceste turbării sau tinoave, în general de mici dimensiuni, poartă numele local de molhașuri și ele se dezvoltă fie pe un sol silicios, în zone aproape horizontale, fie în zone carstice, unde fundul dolinelor este impermeabilizat cu argilă. În afara sfagnumului, în molhașuri se găsește un număr de specii de plante ce cresc în mușuroaie mai înălțate, nu în apă. Între acestea sunt mușchiul *Polytrichum*, graminee din genurile *Carex*, *Deschampsia* și *Nardus*, apoi ciudata plantă carnivoră roua cerului, plantă ocrotită, o rară specie balcanică de pintenele, multe afine și merișoare de munte, vuitoarea, mărtăloaga și obișnuitele plante de umezeală, șopârlița, bumbăcarița și o specie de pufuliță. Turbăriile atât de pitorești prin coloritul ruginiu și ochiurile de apă neagră, au totuși aspectul dezolant generat de siluetele scheletice de molizi piperniciți ce duc o viață chinuită în solul prea acid al turbăriei. Astfel de aspecte se întâlnesc de pildă în Padiș sau la Arieșeni, în spatele popasului turistic.

Natura solului este de altfel bine pusă în evidență de vegetație peste tot în Munții Bihor. Astfel, pe rocile cuarțoase ale permianului sau jurasicului inferior se dezvoltă afinișuri, tufele de merișor, ferigile și mușchii creând un covor vegetal compact, în timp ce pe dolomite se dezvoltă mai ales pajiștile de graminee și flori montane. De substratul acid este legat și un alt peisaj tipic, acela al mușuroaielor, o adevărată plagă pentru locurile ce se cosesc. Ele sunt constituite din vaccinete, la care se adaugă diverse plante saxicole.

Nu putem încheia această scurtă trecere în revistă a vegetației Munților Bihor și Munților Vlădeasa fără a aminti faptul că aici se găsesc câteva interesante endemisme, plante cantonate exclusiv în Munții Apuseni. Între acestea locul de frunte îl ocupă frumosul liliac transilvănean, frecvent mai ales pe Valea Iadului, dar prezent și în valea Arieșului, apoi un omag cu flori albastre păroase, garofițe,

vioarele roșii cu dungi albe, mai multe forme de vulturică. De aici a fost descrisă pentru prima dată floarea denumită miază-noapte.

FAUNA

Pădurile întinse care îmbracă Munții Bihor și Munții Vlădeasa adăpostesc numeroase specii de animale sălbatice. Urșii se găsesc în versantul vestic al Munților Bihor (Groapa de la Barsa, izvoarele Crișului Pietros și Aleului). Lupii trăiesc atât pe platourile calcaroase, cât și în zonele mai coborâte dinspre Depresiunea Beiuș și Huedin. Râmăturile de mistreț le întâlnim mai în toate poienile. Exemplare de râși au fost semnalate în pădurile din bazinele Aleului și Crișului Pietros. În pădurile de altitudine trăiesc cocoșii de munte și foarte multe exemplare de veverițe. Copiii de moți au deprins chiar prostul obicei de a purta cozi de veveriță ca trofeu la pălărie. Căprioarele se întâlnesc în mai toate pădurile din Bihor sau Vlădeasa. Nu de mult a fost introdusă capra neagră în zona de izvoare a văii Boga. În bazinul superior al Someșului Cald apar destul de mulți șerpi, între care au fost semnalate exemplare de vipere. În pâraiele de munte abundă păstrăvii care atrag mulți pescari amatori.

În golurile subpământene și-au găsit adăpost o mulțime de animale mărunte (insecte, păienjeni, viermi, răcușori, etc.) care, deși nespectaculoase, au dus în toată lumea faima Munților Bihor. Prin studiul acestor animale, marele savant Emil Racoviță a încercat să lămurească câteva din tainele evoluției vieții, îmbogățind știința mondială cu o nouă ramură – biospeologia. Dintre animalele ce trăiesc în peșteri, foarte multe sunt endemisme ale Munților Apuseni, multe doar ale Munților Bihor; altele au fost descrise pentru prima dată de aici, fiind găsite ulterior și în alte părți ale lumii.

Tot peșterile sunt cele care păstrează interesante resturi ale animalelor ce au trăit cândva pe aceste meleaguri. Astfel, abundă resturile de *Ursus spelaeus*, contemporan al glaciațiunilor cuaternale. Peștera Onceasa și-a câștigat o faimă mondială din cauza marelui număr de oase de urs cu care au fost reconstituite numeroase schelete. Oase de urs s-au mai găsit și în Peștera Măgura din valea Sighiștel unde, într-o sală izolată au fost identificate pe argila de pe pereți, urme de frecare a blănii ursului, iar în Peștera Dârninii și în Pojarul Poliței am prezenta unei labe de urs care a scrijelat pereții cu ghiarele. Tot în peștera Pojarul Poliței a fost găsit un bârlog de urs, cu bulgări de argilă în jur, pe care ursul i-a scos pentru a-și face loc. Păstrarea în mod uimitor a acestor urme, timp de mai bine de 10 000 de ani, se explică prin condițiile climatice excepțional de constante pe care le au peșterile. În 1975 a fost descoperită Peștera Urșilor de la Chișcău, peșteră care adăpostește un interesant zăcământ de oase de urs de cavernă.

În afara resturilor de urs de peșteră, au fost găsite rămășițe ale altor animale interesante, cum ar fi oase de bizon și elan, un schelet întreg de capră neagră.

Primele două sunt animale dispărute de pe meleagurile țării noastre de 10 000 de ani, iar capra neagră, după cum se știe, nu mai trăiește decât în munții înalți ai țării, ceea ce arată că în trecut Munți Apuseni au avut un climat mult mai rece, care a permis acestei specii să trăiască aici.

LOCUITORII

Spre deosebire de celelalte unități carpatice, în Munții Apuseni așezările omenești permanent urcă până aproape de vârfurile cele mai înalte. Cătunașele așezate pe platoul de la Ocoale – Scărișoara, la 1 200 m, sunt printre cele mai înalte așezări din țară. Acestea se întâmplă mai ales în „Țara Moșilor”, nume sub care se înțelege întreg bazinul superior al Arieșului, de la izvoare până la Câmpeni.

Moșii – străveche populație a Apusenilor – sunt strâns legați de locurile lor natale. „Țara” lor muntoasă le oferă puține posibilități de trai. Totuși ei nu o părăsesc și au știut să se gospodărească, utilizând la maximum ceea ce le-a dat natura cu zgârcenie. Terenul agricol, redus ca întindere, este aninat de versanții văilor sau pe platformele înalte, uneori chiar pe fundul plat al unor doline. De aceea oriunde se găsește un petic de pământ, cât de cât arabil, se înfiripă și câte o gospodărie de moș. Din această cauză satele moșești sunt foarte răsfirate și, ca exemplu, este suficient să amintim comuna Arieșeni, care are casele împrăștiate pe o suprafață de peste 60 km². Moșului, obișnuit cu drumul, nu i se pare însă un fapt deosebit că pentru a ajunge de la el acasă până la „centru” are o cale de mai bine de trei ore.

Agricultura se practică până la o altitudine de 1 200 m, în mod rudimentar (orice mecanizare este imposibilă), și până nu de mult se mai puteau vedea pluguri de lemn. Climatul rece nu permite decât cultivarea cartofilor; orzul și grâul semănat riscă să nu se coacă până la căderea brumei.

Pe culmile înalte se dezvoltă pășuni întinse ce permit creșterea oilor și a vitelor. Tot în acest scop sunt utilizate toate suprafețele necultivabile, care sunt cosite pentru fân. De aceea să nu ne surprindă faptul că în cele mai izolate poieni din mijlocul pădurilor, sau aninate deasupra rupturilor, duce câte un drum de căruță, pe care moșii își transportă fânul la vale.

Cea mai mare bogăție a Țării Moșilor o constituie însă pădurile de molid, în valorificarea cărora sunt adevărați maeștri. Meseria de dogar se moștenește din tată în fiu, începând de la alegerea lemnului pentru doage și până la închegarea butoaielor, putinilor și a donițelor, fără a mai vorbi de confecționarea tradiționalelor tulnice și a obiectelor de artizanat (fluiere, ploști, donicioare etc.).

Cu aceeași măiestrie moșii utilizează lemnul în construirea întregii lor gospodării. Casele, construite exclusiv din lemn, au o arhitectură specifică. Fiind de cele mai multe ori amplasate pe pantă și neputând săpa solul stâncos pentru

obținerea unei fundații orizontale, moții sprijină în partea de deal casa pe pământ, iar în cea dinspre vale pe piloni. Pilonii sunt făcuți rareori din piatră, de cele mai multe ori din stive de butuci puși alternativ transversal și longitudinal. Prin închiderea porțiunii dintre piloni ei obțin grajduri pentru vite sau loc pentru acareturi. Fațada casei are întotdeauna un cerdac, cu stâlpi și arcade, uneori sculptate. Cel mai caracteristic este acoperișul țuguiat și foarte înalt, din șindrilă. Grajdul pentru vite este și mai caracteristic. Este un cub din bârne pe care stă o căciulă, exagerat de înaltă, făcută din paie, care cu vremea, se învelește cu un covor gros alcătuit din iarbă și mușchi.

Interiorul casei este sărăcăcios dar curat. Moții nu își cumpără mobilă ci o confecționează singuri: masă, scaune, laviță și pat. Dulapul nu intră în inventarul gospodăriei, fiind înlocuită de cuier; paturile extensibile au fost inventate de moți cu mult înaintea așa-numitului recamier modern.

Despre moți s-ar mai putea scrie multe lucruri interesante, dar niciodată nu vom putea să prindem mai bine specificul vieții lor decât a reușit Geo Bogza în magistralele pagini din „Țara de Piatră”. Orice turist care pleacă în Munții Apuseni ar trebui să le citească pentru a înțelege mai bine pe vrednicii moți.

Din numeroasele datini ale moților nu putem trece cu vederea pe cea mai specifică, aceea a târgurilor anuale. Cel mai celebru este, fără îndoială, *Târgul de fete de la Găina*. Inițial el este prilej pentru ca fetele și băieții din diferite regiuni ale Apusenilor să se cunoască și să contracteze căsătorii, de unde și numele de târg de fete. Astăzi este un târg pentru schimbul de mărfuri și sărbătoare folclorică, care atrage nu numai localnicii din toți Munții Apuseni, dar și pe turiștii din țară și de peste hotare. Data la care se ține târgul este în funcție de ziua din săptămâna în care cade Sf. Ilie (20 iulie); dacă este luni, marți sau miercuri, târgul se ține în duminica precedentă; dacă este joi, vineri sau sâmbătă – atunci târgul se ține în duminica ce urmează.

Moții și crișenii care merg la târg își pregătesc din timp produsele pe care intenționează să le vândă. Ei vin cu ciubere, greble, donițe și diferite produse de artizanat ca ploști, butoiașe cu păhărele frumos ornate, câni miniaturale, fluiere și punguțe de piele, lozul de frunte ocupându-l însă tulnicele, de cele mai variate dimensiuni. Crișenii aduc fructe, legume, țesături și obiecte ceramice caracteristice zonelor din împrejurimile Beiușului.

În sâmbăta dinaintea târgului pe toate drumurile încep, de dimineață, să se înșiruie grupuri de moți sau crișeni cu cai mărunți, încărcăți din greu cu mărfuri pentru târg. Seara se aprind focuri de tabără care împresoară muntele. Serbarea începe o dată cu răsăritul soarelui, vestită prin cântece prelungi din zeci de tulnice. Apoi începe vânzarea mărfurilor și se încep jocuri și petreceri ce țin până spre amiază când târgul se destramă.

Din cauza numărului mare de turiști care iau parte la târgul de pe Muntele Găina, caracterul folcloric al acestei serbări începe să se piardă. Mult mai interesant este de aceea, în momentul de față, *Târgul de la Călineasa*, care se ține

cu o săptămână înaintea celui de la Găina, în Poiana Călineasa. De mai mică amploare, el păstrează mult mai bine datinile străvechi ale moșilor.

Ultimele așezări spre nord ale Țării Moșilor sunt cătunele Ocoale (de pe platoul Scărișoara), Sfoarta (din valea Ordâncușa) și Casa de Piatră (din valea Gârda). Mai la nord regiunea muntoasă nu mai este locuită permanent. Ea aparține locuitorilor din Depresiunea Beiuș, cunoscuți sub numele de crișeni. Crișenii locuiesc la poalele munților, fiind legați de pământurile mănoase ale depresiunii. De aceea ei nu folosesc partea lor de munte decât pentru pășunat, iar zonele mai accesibile, pentru fâneată. În locurile de fâneată ei își construiesc mici colibe pe care le locuiesc numai pe timpul cositului și care pot fi bine utilizate de turiști ca adăpost la nevoie.

Părțile cele mai sălbatice ale Munților Bihor și Vlădeasa se află în bazinul superior al Someșului Cald, vizitat doar de turiști, și platourile Masivului Vlădeasa, străbătut de rare turme de vite și oi.

OCROTIREA NATURII

Munții Bihor reprezintă o regiune de concentrate frumuseți naturale, ca nici o altă regiune din țară. Ea este una dintre cele mai complexe și interesante regiuni carstice din munții noștri ce adăpostesc câteva formațiuni de valoare mondială: Ghețarul Scărișoara, Cetățile Ponorului, Chieile Galbenei, Peștera Pojarul Poliței. La acestea se adaugă numeroase alte peșteri și chei care, pe lângă interesul peisagistic, sunt importante și din punct de vedere științific (fauna și flora proprie). Acest fapt a dus la declararea ca monumente ale naturii a următoarelor obiective: **Complexul Scărișoara** care cuprinde **ghețarul, Peștera Poliței, și Avenul din Șesuri**, apoi **Ghețarul de la Vârtop, Cetățile Ponorului, Chieile Galbenei, Peștera Corbasca și Peștera de la Corni**.

Ceea ce s-a realizat până acum în această direcție nu este însă suficient. Exploatarea forestieră și pășunatul prea intens riscă să strice echilibrul biologic și să distrugă peisajul atât de armonios și aparte al acestor locuitori. Emil Racoviță, bun cunoscător al Munților Apuseni, a recunoscut interesul deosebit pe care îl reprezintă carstul din Bihor atât pentru știință, cât și pentru turism. El a fost primul care a preconizat înființarea, în zona carstică a Bihorului, a unui mare parc național. Preluând ștafeta, ne-am luptat începând din 1952 pentru această idee, susținută energic de altfel și de Comisia pentru ocrotirea naturii de pe lângă Academia R.S.R. Din păcate, în ciuda strădaniilor multiple, parcul nu s-a realizat și aproape tot ce trebuia să fie conservat aici a pierit, respectiv peisajul carstic primar, de o mare sălbăticie și frumusețe. Șoselele și parchetele de exploatare a pădurii au rupt vraja și nicăieri nu mai există un loc izolat, retras, în care să se fii

conservat un colț de natură primitivă. Ce să mai spunem de experimentul de îmbunătățire a pășunii de la Padiș care a dus la ararea șesului, umplerea dolinelor de sufoziune și retezarea marginilor, care formau, împreună, una din cele mai originale mărturii de acțiune periglacială asupra unei zone carstice! S-au adăugat apoi exploatarea de calcar pentru var, distrugerea pâlcurilor de molizi izolați pentru mărirea pășunii, aducerea unui număr exagerat de vite și oi și mai ales intensa circulație auto care transportă arbori extrași din pădure, elemente care, toate la un loc, au contribuit la degradarea peisajului uneia din cele mai originale zone montane din țara noastră. Desigur timpul nu este pierdut și încă se poate acționa pentru protejarea, măcar de aici înainte, a teritoriului interesant și aceasta mai ales în vederea dezvoltării sale turistice. Trebuie știut că, prin marea concentrare de obiective turistice, zona centrală a Munților Bihor ar putea reprezenta o valoare turistică considerabilă, care ar depăși economic de multe ori pe cea forestieră sau pastorală, fără a mai lua în considerație valoarea lor științifică și culturală.

BIBLIOGRAFIE

- **MARCIAN BLEAHU, SEVER BORDEA**
MUNȚII BIHOR-VLĂDEASA
Editura SPORT – TURISM
BUCEREȘTI, 1981